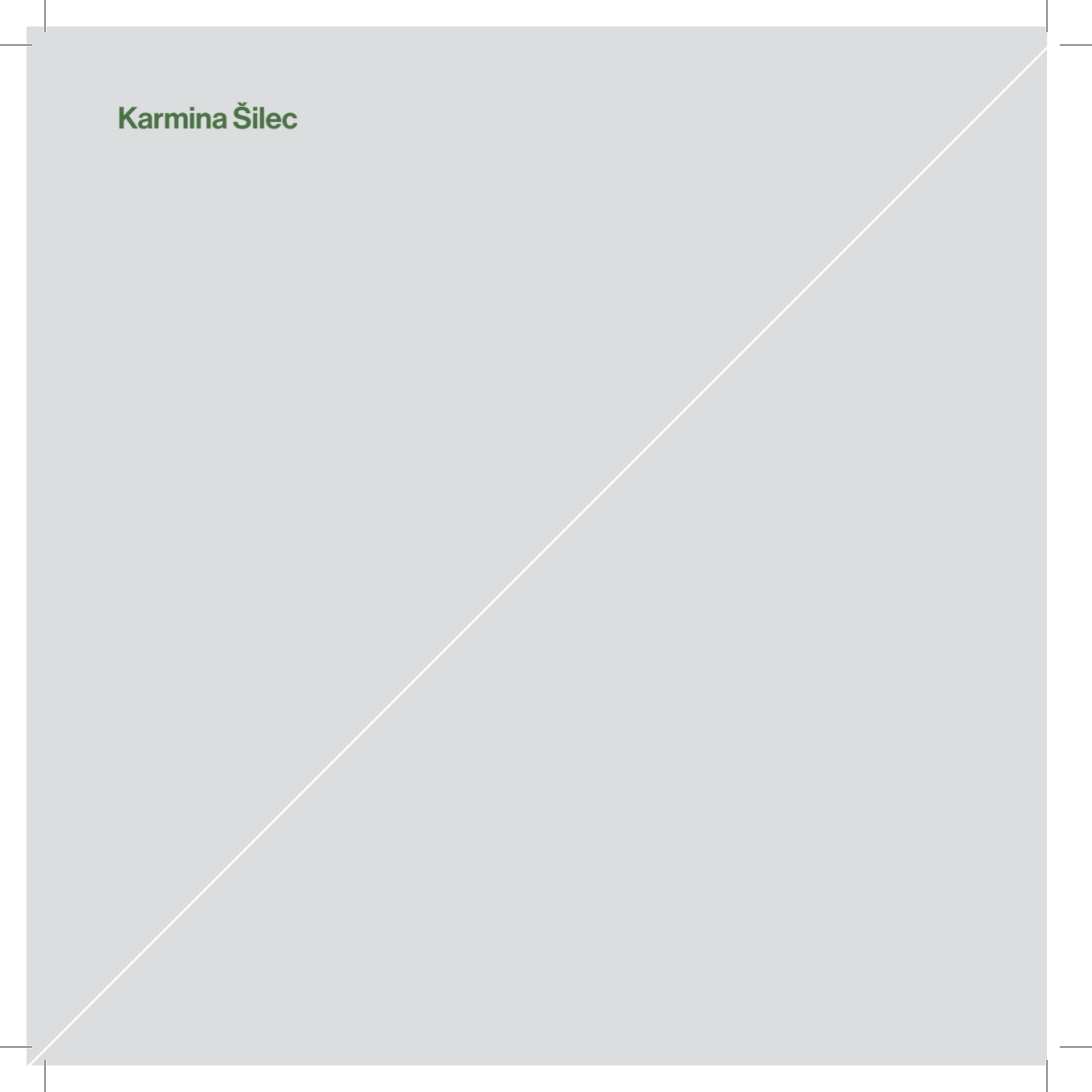
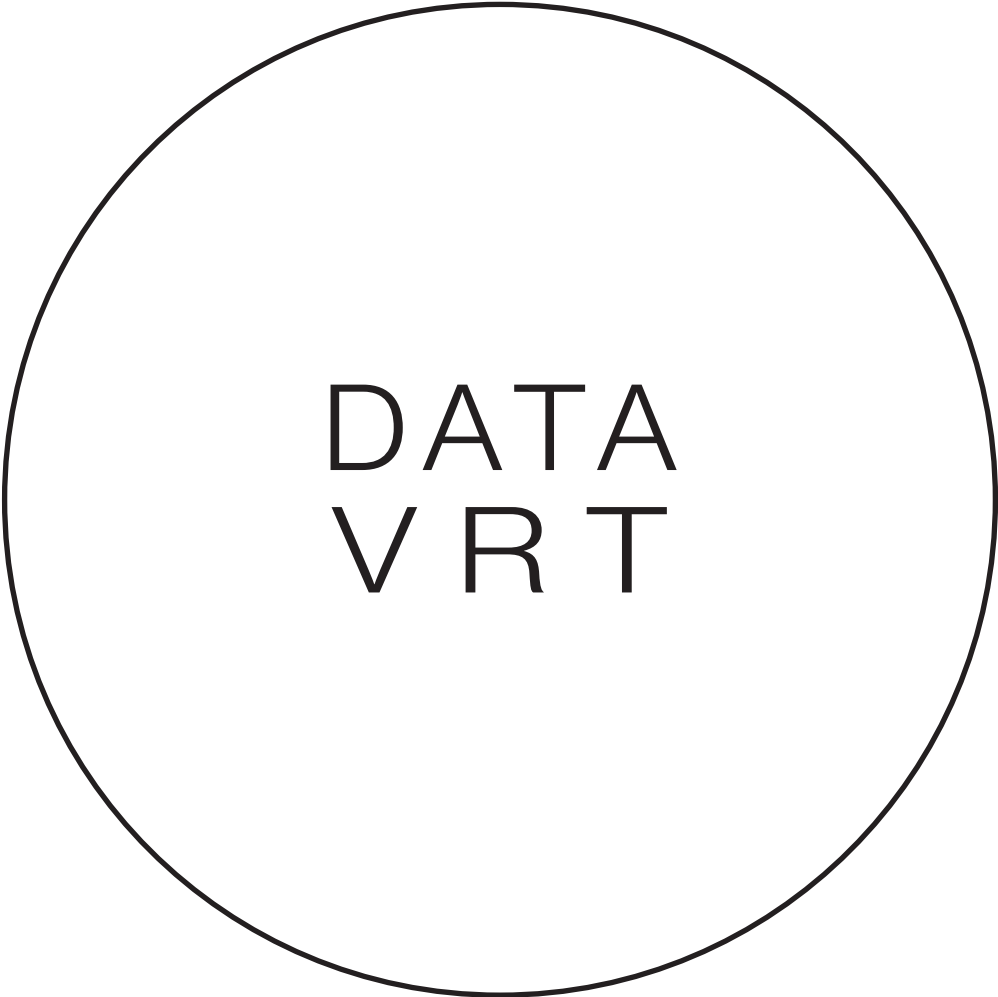

Karmina Šilec

DATA
VRT

Karmina Šilec:

choregie projekt

DATA VRT

etnobotanični zvočni dogodek Polifonični vrtinec
hibridni vizualni prizor Pharmakeia
konceptualna instalacija Rekompozicija

O rastlinah skorajda ne govorimo in njihova poimenovanja nam uhajajo. A se jih ta naša malomarnost ne dotakne. Do človeškega sveta, civilizacij, zaporedja dogodkov skozi stoletja so ravnodušne. Zdi se odsotne, izgubljene v svojih monotonih kemičnih sanjah. Njihovo življenje teče v počasnem, molekularnem jeziku, ki se nam zdi nedostopen — in vendar je v tem jeziku zapisana zgodba Zemlje.

Nimajo čustev, vendar niso zaprte same vase: bolj kot katerokoli bitje so povezane s svetom, ki jih obdaja. Življenje so dale neštetim vrstam bitij; Zemljo so naredile laboratorij, prostor za izumljanje in ustvarjanje.

Rastline ne bežijo, ne kričijo, ne napadajo; tihe,

vztrajne in skromne utelešajo potrpljenje. Zdi se, da so negibne, a to zato, ker živijo v času, drugačnem od našega. V naših očeh imajo le tisto gibljivost, ki jim jo podarjajo veter in valovi. Mojstrice prilagoditev zmorejo preživeti tam, kjer življenje drugih vrst odpove. V njih se Narava izraža v najbolj premišljeni obliki: zmerno, skladno, trajno. V rastlinah je mir, ki ni pasivnost, temveč razumevanje ravnotežja.

Človek je vedno iskal navdih v naravi. Vrtovi so prostori za nove začetke, za ohranjanje starih tradicij in za ponovno ustvarjanje podob. V projekt DATA VRT vstopamo preko glasbe, generirane iz abortivnih rastlin. Zdaj jih, spekulativno, slišimo.

DATA VRT izhaja iz naše radovednosti in želje, da pripovedujemo o alternativnih svetovih. Z ustvarjanjem druge narave, navdahnjeni z biološko kompleksnimi sistemi, želimo vstopiti v mešano resničnost. Tako postajamo del novega ekosistema, bogatega z mrežami kompleksnih informacij. Navdih črpamo iz igrivega čudenja, povezanega z vznemirjenjem pred neznanim, ki spominja na otroško raziskovanje sveta. V tem odprtem nadaljevanju iskanj z mešano resničnostjo DATA VRTA nakazujemo prihodnost, ki bo neizogibno nasičena s povezanimi računalniškimi mediji, vendar v projektu računalnik ni utilitaren sam po sebi. Razumemo ga kot materialno sredstvo, ki nas

podpre pri globlji potopitvi v to, kar je narava, da najdemo svoje mesto v njej. DATA VRT s poudarkom na zvoku rastlin je prostor za razmislek, empatijo in povezovanje. Raziskuje, kako lahko umetniška praksa prispeva k preoblikovanju razumevanja družbe – kako poslušanje transformira naše dožemanje narave, zgodovine in skupnosti. Hkrati pa je vrt opomin, da čeprav spekulativno deluje večje, bolj nenavadno od znanega, je Resnično še veliko večje in bolj čudno.

POLIFONIČNI VRTINEC

etnobotanični zvočni dogodek

Kompozicija in besedila: **Karmina Šilec**

Songi: **Živa Horvat**

Bioakustična glasba: **Karmina Šilec, Andrej Kobal**

Izvedba: **ansambel !Kebataola!**

(Mojca Borko, Eva Germ, Ana Sandrin)

Oblikovanje zvoka: **Danilo Ženko**

Stavki

Litanija: korenine pod kožo

Pretrgana veriga

Zakrament gmajne

Javno ozemlje

Uterus neskladij

Polifonični vrtinec

Lončnica

Pelin ve preveč

Evina zelišča

Sycorax

Vzorci disonanc

Migranta

Polifonični vrtinec je zvočni vrt, zasajen z valovanji v telesih rastlin – z zvoki, generiranimi iz abortivnih, emenagogičnih in kontracepcijskih rastlin. Razumevanje rastlin kot aktivnih udeležencev v procesu ustvarjanja glasbe odstira pogled na naravo in našo vlogo v njej. Polifonični vrtinec deluje kot vir in zgodovinski označevalec, ki opozarja na zgodovino in sedanost rastlinske medicine, odrinjene in diskreditirane zdravstvene prakse. Polifonični vrtinec je polje, ki v trku sodobnega časa – z zavedanjem o izgubljenih védenjih in praksah tradicionalne (ženske) medicine nudi razmislek o tem, kdo in kako ima nadzor nad človekovo reproduktivnostjo.

Za ustvarjanje elektronske glasbe je osnovni motor transformacija valovanj živih rastlin: signale rastlin spreminjamo v zvok s patentirano tehnologijo sonifikacije. Dve elektrodi na listu, steblu, korenini ali cvetu sledita majhnim spremembam prevodnosti, ki običajno odražajo spremembe v vsebnosti vode, ko se med fotosintezo premikajo kloroplasti. Tehnologija deluje podobno kot vezje, ki ga najdemo v detektorjih laži ali v merilnikih galvanskega odziva kože. Zapise tega valovanja nato pretvorimo v zvoke z definirano višino in trajanjem. Pridobljene informacije različnih rastlin nato zmešamo v skladu s starimi recepturami za najboljše abortivne rezultate. Gre za mešanje manipuliranih in intermoduliranih zvokov, vendar vedno ob

ohranjanju naravnih impulzov organizma. Ob v glasbo preoblikovanih bioritmih rastlin se v Polifoničnem vrtincu pojavljajo tudi okruški zvokov iz stresnega stanja rastlin. Spoj neorganskih in organski zvokov žive izvedbe tvori slušno arhitekturo, ki se giblje med resničnim in spekulativnim.

V primerjavi z elegantno digitalno sterilnostjo današnjega časa je glasba v Polifoničnem vrtincu organska. Glasbenost v skladbi ni stvar, glasba, ampak dejavnost. V vlogi glasbenikov so nadzorni elementi tehnologije. Namesto da bi bili zvočni materiali odtujeno posredovani s sodobnimi ekvivalenti na računalniškem zaslonu, s kliki miške in vnesenimi številčnimi parametri, se zvočno dogajanje in gibanje predmetov na odru ureja s človeškim dotikom. Ta humanizacija vzpostavlja prožnost in namernost človeškega muziciranja.

Za sonifikacijo so bili uporabljeni: žajbelj, pelargonija, teloh, smrdljivi brin, zelena, papaja, pelin, oljka, praprot, češmin, rman, tisa, njivska meta, tuja, melisa, bršljan, lešnik, janež, akacija, granatno jabolko, divje korenje, meta, aloja, vrba, cipresa, glog, poper, koromač, tavžentroža, majaron, figa, materina dušica, kumina, rožmarin, robida, špargelj, žafran, koper, cimet, lovor, macesen, iris, pegasti badelj, bor, sladka bazilika, čičerika, tobak, ingver, trpotec, rabarbara in druge rastline.

PHARMAKEIA

hibridni vizualni prizor

Scenografija in video: **Dorian Šilec Petek**

Oblikovanje svetlobe: **Andrej Hajdinjak**

Razvoj mikrorobotike: **Jernej Ženko**

Izvedba vrta: **Karmina Šilec**

Pharmakeia je vrt rastlin, ki ne rastejo, ne venejo, ne dihaajo, a so vseeno del narave. Ne bivajo biološko, ampak simbolno. Njihova prisotnost, izpostavljenost in sposobnost biti del okolja je v trajnosti. Umetno so ustvarjene in živo prisotne. Njihovo življenje prihaja iz kode. Robotski mehanizem je duhovna proteza – stroj, ki ne proizvaja funkcije, temveč metafore. V tej mikrorobotski koreografiji gibanje rastlin nima biološkega smisla, temveč je proces, ki vzpostavlja v vlogo postnaravne entitete. Te antirastline so ontološki hibridi, ki naravo posnemajo. Njihovo gibanje je programirano, napetost med nadzorovanim gibanjem in simbolno avtonomijo ustvarja telesa brez suverenosti.

Z uporabo elektromotorjev in robotskih predmetov rastline postanejo avtomati, ki jih upravljamo ljudje. Ta tehnološko usmerjena instalacija prepleta sodobne teorije naturalizma in odpira vprašanja o vzpostavljanju zavezništva z nečloveškimi bitji. Hkrati pa se dotika tudi dilem časa - prehajanja v novo obdobje, ki ga načrtujeta tehnomišljenje in umetna inteligenca. Objekti v Pharmakeia so spekulativni organizmi, nestvarne fantazmatične entitete, metafizični aparati, ki delujejo brez volje: postrastlinski kiborgi, telesa kodirana v plastiko. Ko se premaknejo, a niso žive, so telo brez glasu – in ravno zato dobijo moč. Opozorijo na razmerja med znanjem, oblastjo, nadzorom, naravo. Te rastline so nekodificirane, neidentificirane – njihova barva, oblika in gibanje zavračajo vsako

klasifikacijo in zavračajo uporabnost.

Pharmakeia skuša v razstavnem prostoru nastopiti kot avtentičen vrt in izziva tradicionalna pojmovanja, kaj vrt sploh je. Kaj opredeljuje vrt kot vrt? Prisotnost živih bitij? Negovanje in skrb za proces rasti? Simbiotična razmerja? Fizične meje, ki jih vrt zaseda? Duhovna bistvenost, ki jo uteleša, morda izmenjava, ki jo omogoča? Pharmakeia izziva ta tradicionalna dožemanja, saj se kaže kot avtentičen vrt, čeprav sestavljen iz umetnih materialov. Instalacija zato vključuje tudi podrobna navodila skrbnikom za vzdrževanje.

Uporaba plastike v projektu je na neki način vedno licemerna, dejanje namišljene reinterpretacije, kako ta umetni material simbolizira nekaj pomembnega. Za žive rastline je značilna relacijska ontologija: obstajajo skozi in z drugimi – v odnosih, izmenjavah in soodvisnosti. To pomeni, da rastline niso izolirane, temveč so del mreže bivanja, ki presega posamezno telo. Plastika, ki smo jo umestili v Data vrt ni naključni material ali reciklirani ostanek. Tu je, cenena in dostopna, znak kulturnega praznjenja in površinskosti, masovno proizvedena simulacija, neplemenita, dekadentna in brezbrizna, brez materialne avre, tu je, ker je pasivni objekt, prisotna brez biološke funkcije, izraz nežive, a aktivne prisotnosti, alegorija trajnosti.

REKOMPOZICIJA

konceptualna instalacija

Izvedba: **Karmina Šilec, Dorian Šilec Petek**

Rekompozicija je zgodba, ki vsebuje elemente resnice: odlomek iz kompozicije Polifonični vrtinec je shranjen v DNK rastline. Hipotetični scenarij znanstvene discipline kot osnove za Rekompozicijo – za hranjenje glasbe, ki je nastala v sodelovanju z rastlinami v rastlinah – vabi k razmišljanju o možni uporabi DNK kot novega prostora za shranjevanje podatkov, rastline pa pri tem služijo kot infrastruktura. Rekompozicija je nastala kot odraz solastalgije,

čustvene bolečine, ki jo ljudje doživljamo, ko se domače okolje spreminja na za nas neugoden način; je odraz tesnobe in žalost ob izgubi domačega okolja, čeprav v njem še vedno živimo. Za razliko od nostalgije, ki se sproži kot hrepenenje po domu, ki je daleč stran, solastalgija pomeni hrepenenje po tem, kar sicer še vedno imamo, a se je spremenilo do neprepoznavnosti.

Razpoka med prisotnostjo rastlin in odsotnostjo znanja je ustvarila občutek kulturne solastalgije: vrt je fizično še tukaj, a duhovni in praktični pomen, ki so ga nekoč nosile rastline, se razkraja. Kot pokrajina, ki jo je uničila industrija, tudi kulturna krajina vrta izgublja plasti pomena. Solastalgija v Rekompoziciji ni le okoljska, temveč tudi etnobotanična – žalovanje za odnosom med ljudmi in rastlinami, ki je bil nekoč temelj vsakdanjega preživetja in odločitev. Čeprav rastline še vedno rastejo okoli nas, se njihova tradicionalna uporaba in pomen izgubljata iz kolektivnega spomina.

Moja glava je bila polna rastlin. Obdobje zbiranja in snemanje rastlin je bilo izobraževanje o gledanju. Običajni svet je postal vse bolj podroben, kot bi gledala skozi povečevalno steklo, ki podvaja sposobnost mojega očesa. Vsaka rastlina je bila tako prepletena z zgodovino, da je njeno preučevanje pomenilo spust po

časovnem kanalu. Ali pa se je čas ustavljal in me odnašal s seboj. Potopila sem v nekakšen trans pozornosti, ki je bil tako drugačen od vsakdanjega razmišljanja. Bilo je prizemljujoče, pomirjujoče, vznemirljivo. Farmakopeje čarobnih in zdravilnih rastlin so nase navezovalе spomine in asociacije. Vrtovi, polja, robovi gozdov, nepričakovana mesta so postali dve nasprotujoč si silnici: izhod v večnost in način, kako se vtihotapiti v to živo pokrajino. Srednji vek je bil raj moje domišljije. Sledila sem zapisom starih receptur in svoje dnevniške zapise prepletala s posušenimi zelmi. Vsako od njih je nosilo skrivnosti.

Nato se je postavilo vprašanje kje naj se shranijo ti midiji kot arhiv mojega druženja in odnosa?

V času podnebne krize nenehno ustvarjanje, kopičenje in shranjevanje podatkov sproža vprašanja o njihovem vplivu na naravno okolje. Shranjevanje v oblakih zahteva potratno tehnološko infrastrukturo podatkovnih centrov ter ustvarja nenehno potrebo po širjenju in vzdrževanju teh infrastruktur, kar izčrpava ali onesnažuje naravne vire planeta. Zato ima DNK kot nosilec podatkov velik potencial. Zaradi svoje kompaktnosti in ekonomičnosti bi odpravil potrebo po strežniških farmah, njihovih ogromnih potrebah po energiji in obsežnih sistemih hlajenja.

DNK je nerazvejen polimer, katerega osnovna

enota je nukleotid. Nukleotid v DNK je sestavljen iz sladkorja (deoksiriboze), dušikove baze (adenina, citozina, gvanina, timina) in fosfatne skupine. Zaporedje nukleotidov določa pomen genetske informacije.

Za hranjenje glasbe v rastlini je treba glasbeno datoteko iz binarnega formata (0 in 1) prevesti v adenin, citozin, gvanin in timin. Na primer: 00 = A, 01 = C, 10 = G, 11 = T. Ko je glasba kodirana, sintetični biologi ustvarijo dejanske verige DNK, ki predstavljajo te informacije. Te se nato lahko vnesejo v izbrano rastlino.

V Rekompoziciji se skozi fikcijo, ki temelji na resničnih dejstvih, prostor za shranjevanje prenese iz oblaka v brin in nadzor nad podatki preide od velikih korporacij k posamezniku. Življenjski krog podatkov sledi življenjskemu ciklu rastline, kar spodbuja odnos medsebojne odvisnosti in skrbi. V tem nenavadnem vrtu uporabniki podatkov postanemo skrbniki rastlin, rastline pa postanejo skrbniki shranjenih informacij; uporabniki se tudi odločamo, katere podatke hranimo in katere odstranimo. Izhodišče za Rekompozicijo so znanstvene raziskave o zmogljivosti shranjevanja podatkov v genetskem materialu živih organizmov, kar vsekakor prinaša moralne dileme o

mejah človeškega poseganja in dejavnosti v okolju. Do kod naj človek gre z novo vrsto instrumentalizacije narave? Ali lahko rastline, kot organizmi, od katerih je odvisno samo življenje na zemlji, služijo za ustvarjanje in sprejemanje novih praks hranjenja človekovih podatkov? Rekompozicija opozarja na nerazvezljivo povezavo med človeško kulturo in naravo ter spodbuja dialog o mejah človeškega delovanja in poseganja vanjo.¹

1 Viri: A novel approach to encode melodies in DNA (Kiryanova OY., Garafutdinov RR., Gubaydullin IM., Chemeris AV.) / A DNA-Based Archival Storage System (Bornholt J., Lopez R., Carmean DM., Ceze L., Seelig G., Strauss K.) / Toward practical high-capacity low-maintenance storage of digital information in synthesised DNA (Goldman N., Berone P. Chen S., Dessimoz C., LeProust EM., Sipos B., Birney E.)

zbirka

JAVNO
TELO

Pisma matere, sololog

Stabat mater, koncert

Tanka opna, glasbeno-mehanska instalacija

Stabat mater, album

Pisma matere, podcast CS

Stabat mater, geolokacijska instalacija, Quebec, Kanada

Demonizacija tanke opne, zvočna instalacija, Nuuk, Grenlandija

Polifonični vrtinec, etnobotanični zvočni dogodek

Pharmakeia, hibridni vizualni prizor

Rekompozicija, konceptualna instalacija

Zbirka Javno telo pod drobnogled postavlja človeško ranljivost za razna prepričanja ter nevarnost pred tesno povezavo avtoritete, ideologije in tehnologije. Umetniški projekti preizprašujejo družbene pritiske, ki nas oblikujejo in vplivajo na naše odločanje ter spodbujajo k razmisleku o družbenih normah in možnostih njihovega preseganja.

Prvi del zbirke skozi arhivski spomin pripoveduje okruške življenjske zgodbe Marie de l'Incarnation ter govori o družbi in družbeni vlogi žensk. Marie je bila žena, mati, redovnica, duhovna svetovalka, mistikinja, podjetnica, kolonialistka in prva misijonarka izven Evrope. Odigrala je ključno vlogo pri širjenju katolicizma v Novi Franciji in v Novem svetu postavila prvo dekliško šolo. Njeni najpomembnejši spisi obsegajo okoli 13.000 pisem, mnogo namenjenih njenemu sinu Claudu. Predstavljajo presenetljiv primer zgodnjemodernega kolonialnega diskurza. Zgodba Marie služi kot metafora razmisleka o ceni, ki naj bi jo ženske plačale za to, da sledijo svojemu (po)klicu, da imajo otroke ali jih nimajo. Zastavlja temeljna vprašanja: v kolikšni meri se matere lahko posvetijo svojemu poslanstvu / poklicu in kako sploh govoriti o materinski ljubezni v odnosu do žrtev, ki jih prinašajo njihove karijerne odločitve.

Izhodiščna točka za nastanek drugega dela zbirke Javno telo so vprašanja iz debate o

pravici do splava. Ti gledalca spomnijo na dogodke iz preteklosti in sodobnega sveta, na osebne izkušnje in znanstvena dognanja ter čustvena in etična sporočila.

Danes, ko se v sodobnih družbah ponovno pojavljajo nove prepovedi prekinitev nosečnosti, se s tem vrača tudi tvegana in zaradi neznanja zelo nevarna uporaba abortivnih rastlin.

Uporaba rastlin je nekoč predstavljala ljudsko znanje in s tem obliko avtonomije žensk nad lastnim telesom. Izguba teh znanj ni samo naravna posledica modernizacije, je tudi rezultat medicinske institucionalizacije, patriarhalnih, političnih in ideoloških struktur, ki so ženskam odvzele nadzor nad reproduktivnimi praksami. Izguba vedenj o abortivnih rastlinah v Polifoničnem vrtincu je simbolna prizma, ki kaže, kako se zamenjava intimne povezanosti z naravo s pravnim in medicinskim okvirom odraža kot premik od skupnostne avtonomije k institucionalnemu nadzoru nad telesom. S tem se razpira tudi napetost: po eni strani je sodobna medicina omogočila večjo varnost in širšo dostopnost, po drugi pa je z njo izginila materialna, naravna vez, ki je pomenila neodtujljiv občutek stika in lastništva nad telesom.

Stara znanja so razkrivala intimno vez med telesom in naravo – rastline niso bile zgolj zdravila, temveč del širše mreže razumevanja sveta. Ko ta znanja izginejo, ne izgubljammo samo orodja za preživetje, temveč

tudi občutljivost za Naravo kot zaveznico.

Kot se dogaja mnogim ženskam, sem v procesu nosečnosti, poroda in skrbi za svojega otroka postala pozorna na pravico do splava. Predvsem zaradi lepih stvari tega materinstva, in ker sem se odločila, da otroku podarim svoje telo in življenje. V to, da bom s svojim telesom ustvarila drugo osebo, me ni zavezal zakon; ni mi bilo treba razmišljati, kako jo bom oblekla in nahranila, kaj šele, da bi to bitje morala dati tujcu v upanju, da bo poskrbel zanj; tudi ne o tem, da bi mi to bitje, ki bo prišlo na svet, lahko raztrgalo del telesa. Lahko sem prosto izbrala njegov obstoj. Prihod tega novega življenja na svet ni bila tista vrsta odločitve, pri kateri je obstajalo tveganje, da bo to moralna napaka.

Če bi pred stoletji zanosila kot 16-letna Marie, bi obiskala kako zdravilko ali pa bi izpolnila družbeno pričakovano dejstvo materinstva, nosila breme med osebnim poslanstvom, družinsko in družbeno dolžnostjo ter morda neskončno prevpraševala svojo odločitev. Če bi danes zanosila kot 16-letna Poljakinja ali Teksačanka, bi morda celo verjela, da je izvesti splav narobe, ne bi pa imela pogojev, da bi obdržala otroka. In ne bi mi bilo dovoljeno opraviti zakonite in profesionalne prekinitve nosečnosti. Na Tik Tok bi iskala hashtage, povezane z zeliščnimi splavi in gledala videoposnetke z milijoni ogledov na to temo. Nato bi morda v nožnico vstavila neko korenino,

spodbudila pretok krvi v maternici, povzročila močne notranje krvavitve in krče ter morda celo umrla.

Reprodukcija zmeraj odpira številna etična, moralna in pravna vprašanja. Ob tem se danes nosečnost pogosto romantizira in komercializira, kar še dodatno vpliva na njeno družbeno umestitev. Napredne tehnologije na eni strani omogočajo umetno oploditev, prenatalno diagnostiko, uporabo splavljenih plodov za zdravljenje bolezni, ohranjanje zarodkov zunaj ženskega telesa in veliko drugega; hkrati pa sodobna tehnologija nadzora preko aplikacij in digitalnih sledi v nekaterih državah omogoča preganjanje žensk, ki iščejo informacije ali pomoč pri splavu. To predstavlja novo obliko represije in nadzora nad telesi žensk v imenu politike in morale. Vse to vodi do povečanja uporabe nevarnih abortivnih rastlin, zdaj brez potrebnega znanja o uporabi, kar vodi do hudih zastrupitev, notranjih krvavitev, nepopolnega splava, neplodnosti, poškodbe jeter, ledvic in živčnega sistema ter smrti.

Moralni problem splava je težaven. Nasprotniki splava običajno verjamejo, da je zadeva precej jasna: zarodek je človeško bitje, ubijanje človeških bitij je moralno napačno, splav povzroči smrt zarodka, zato je splav moralno napačen. Zagovorniki splava pa pogosto menijo, da je zadeva enako preprosta: Gre za

žensko telo, zato je to njena izbira. A v vsaki reproduktivni izbiri je neznanka. In žalost, kljubovanje, strah, sram, obup, ljubezen, spoštovanje, nežnost, žalost, obžalovanje, sočutje, upanje, odločnost, bes, zmagoslavje, olajšanje, mir.

Pogosto se zdi, da se na obeh straneh sodobne razprave o splavu pogosto domneva, da je splav problem našega časa – da nam napredna farmacevtska in medicinska tehnologija, odvisno od perspektive, zagotavlja večjo reproduktivno svobodo. Ljudje so že od nekdaj vedeli kako prekiniti nosečnost, splav ima dolgo zgodovino in njegova zgodba sega veliko več stoletij pred sodbo Roe proti Wade. Postopek zanj je opisan v enem najstarejših medicinskih besedil na svetu – Ebersovem papirusu: Če želite, da ženska preneha biti noseča ... drobno zmeljite plodove akacije, kolocinta in datljev v eni pinti medu, navlažite krpo s to mešanico in jo vstavite v nožnico.

Po podatkih Centra za reproduktivne pravice danes še vedno več kot 90 milijonov oziroma 5 % žensk po vsem svetu živi v državah, kjer je splav popolnoma prepovedan. Razlogov za splav je veliko. Najpogostejše so slabe ekonomske razmere tiste, ki prisilijo družine v omejevanje števila potomcev; v drugih primerih rojstvo otrok onemogočajo ali spodbujajo socialna tveganja, različne oblike nasilja in bolezni. Nosečnost je zato lahko nezaželena.

Tisti, ki ne morejo zagotoviti potrebnih finančnih sredstev ali najti zdravnika, ki bi bil pripravljen tvegati izvesti prepovedan poseg, se zatekajo k samopomoči. Nekoč so splav skušali sprožiti s pletilnimi iglami, puranim perjem, čepenjem nad čebulno paro, puščanjem krvi, kopanjem v vreli vodi, stradanjem, z obešalniki, lesenimi cepini, ježo, električnimi šoki; z uživanjem smodnika, vranjih jajc, opija, luga, belila, belega fosforja, modre galice, svinca, kačjih strupov, zdrobljenih mravelj, kamelj dlake, mišjih iztrebkov, pekoče paprike; s kihanjem, z uporabo pijavk, vožnjo s kolesom ali pa so se vrgli po stopnicah. Če so bili takšni poskusi prekinitve nosečnosti neuspešni in več niso videli drugega izhoda, so otroka ubili, ga dali v sirotišnico ali v posvojitev.

Danes se vsako leto po svetu izvede približno 73 milijonov splavov, od tega približno 45 % na nevaren način. 28 od 1000 nosečih (ali več) se na neki točki svojega življenja - ne glede na njihovo versko ali drugo ideološko prepričanje, odloči za prekinitev nosečnosti.

Teza: Abortus je zdravstvena oskrba. Ljudje imajo pravico do zdravstvene oskrbe. Ljudje so vedno izvajali abortuse. In vedno bodo.

Razlogi za Javno telo:

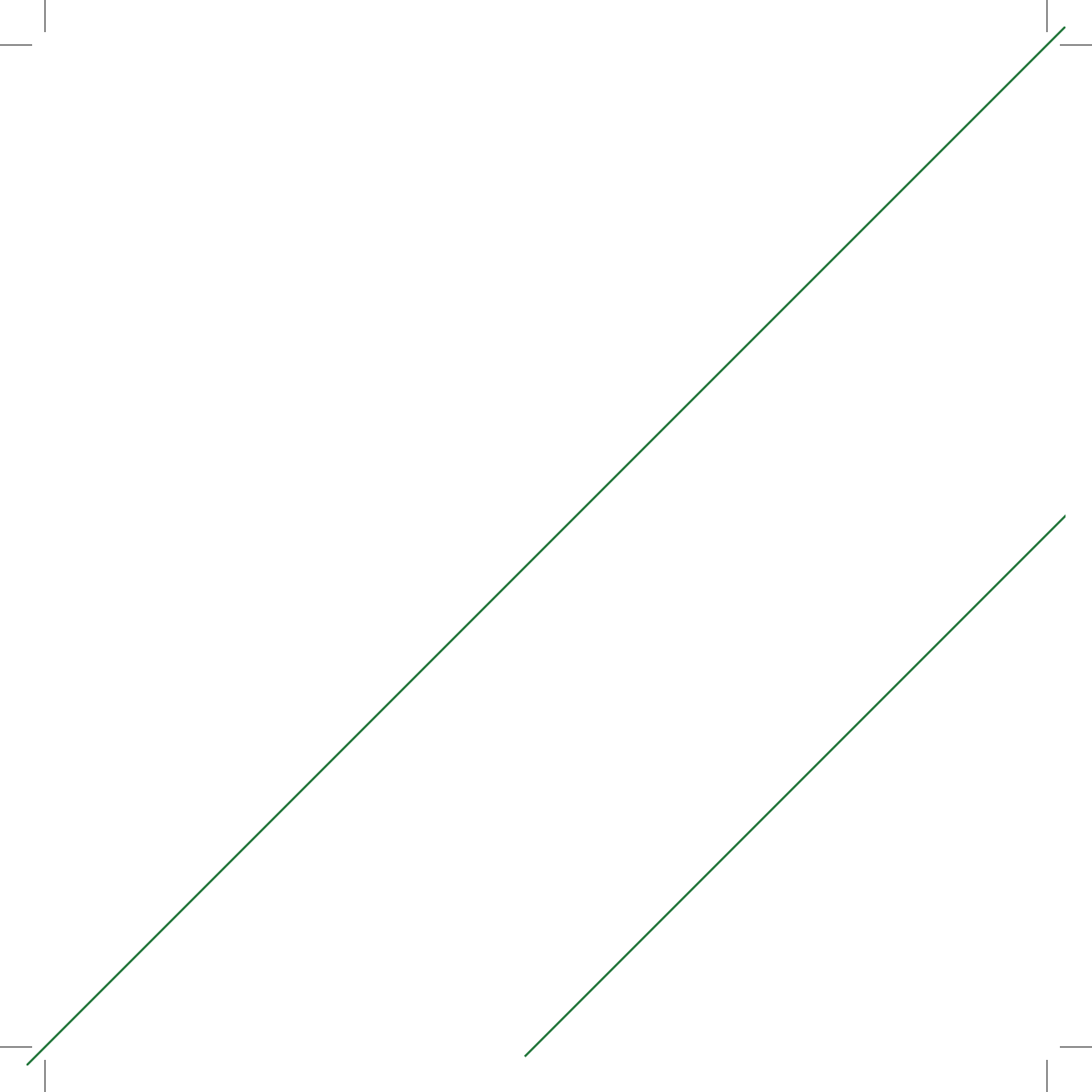
- Vedno večje število držav omejuje dostop do splava; pričakuje pa se, da bo 26 držav sprejelo zakone, ki skoraj popolnoma prepovedujejo splav. Omejitve ali prepovedi pravice do splava v EU, ZDA in po vsem svetu

vplivajo na ženske, ki živijo v revščini, še posebej na rasno diskriminirane, vključno s temnopoltimi, ženskami latinskoameriškega porekla in pripadnicami domorodnih ljudstev, pa tudi ženske na podeželju, osebe LGBTIQ, invalidke, mladostnice, migrantke ter ženske, ki vodijo enostarševsko gospodinjstvo.

- Le javne storitve splava lahko vsem ženskam, tudi tistim v ranljivem socialnoekonomskem položaju, nudijo splošen dostop do varnega in zakonitega posega.
- Spolno in reproduktivno zdravje in pravice ter varen in zakonit splav so temeljne človekove pravice.
- Kriminalizacija, zavlačevanje in onemogočanje dostopa do spolnega in reproduktivnega zdravja in pravic so oblika nasilja nad ženskami in dekleti.
- Omejitve in prepovedi ne zmanjšujejo števila splavov, temveč samo silijo ženske, da prepotujejo dolge razdalje ali se zatekajo k nevarnim praksam, jih izpostavljajo kazenskim preiskavam in pregonu ter ogrožajo ljudi, ki nimajo zadostnih sredstev in informacij.
- Skoraj vse smrti zaradi nevarnih splavov se zgodijo v državah, kjer je splav močno omejen.
- Zaradi prepovedi splava raste tudi število smrti zaradi prisilne nosečnosti.
- Med najstnicami, starimi od 15 do 19 let, so težave med nosečnostjo in po rojstvu

najpogostejši vzrok za smrt na svetovni ravni.

- Pri najstniških materah je veliko verjetneje, da bodo prekinile študij in jim bo grozila brezposelnost, s čimer se bo ujetost v revščino še zaostрила.
- Razveljavitev sodbe Roe proti Wade bi lahko spodbudila gibanje proti splavu v Evropski uniji.
- Poljska je edina država članica EU, ki je iz svojih zakonov umaknila razloge za splav, nelegitimno ustavno sodišče pa je odločilo, da se dolgo uveljavljene pravice Poljakinj odpravijo, in s tem dejansko prepovedalo splav. Zagovornica pravic žensk Justyna Wydrzyńska je bila na podlagi poljskega drakonskega zakona proti splavu obtožena, ker je drugi ženski dala medicinske tablete za splav.
- Splav je prepovedan na Malti. Medicinska pomoč pri splavu med zgodnjo nosečnostjo na Slovaškem ni zakonita, na Madžarskem pa ni na voljo. Dostop do splava se zmanjšuje tudi v Italiji in v drugih državah članicah EU, nedavno na Hrvaškem. Ruska vlada je podprla osnutek zakona, ki bi kaznoval širjenje kakršnekoli ideologije življenja brez otrok. Gre za še enega v nizu ukrepov, poleg omejevanja dostopa do tablet za prekinitev nosečnosti in prizadevanj ruske pravoslavne cerkve za prepoved splava v zasebnih klinikah, s katerimi imajo zadnje leto opraviti ruske ženske, če se odločijo za splav.

vrt

Človek danes vstopa v nek novi mitski čas. Prvič od nastopa moderne dobe se človeku izmika odgovor na vprašanje, kaj je narava nečloveških živih bitji, kaj je narava Narave in kaj točno je njegov odnos z njo. Kako naj razume, kaj v resnici so vsa ta bitja, ki tvorijo, kar je poimenoval Narava, in ne ve, kako jih misliti. Živa bitja so izstopila iz Narave in vstopila v politično, zato človek skuša z njimi ustvarjati nova družbena in politična razmerja ter odnose, ki bodo drugačni od zgolj izkoriščanja, izčrpavanja, proizvodjanja, občudovanja ali čaščenja.

Je vrt zgolj kemični rezervoar ali pa bitja, ki bivajo v njem, zahtevajo spoštovanje, ki presega njihovo lepoto ali uporabno vrednost? Bi moral človek s temi življenji ravnati bolj diplomatsko? Vrt je kompleksen in nejasen, veliko bolj, kot ga človek zmore razumeti. Človek več ne ve, kaj je vrt, in ne ve, kaj so bitja v njem.

Človek ve, da se rastline, čeprav nimajo možganov, na anestetike odzivajo podobno kot on sam; ve, da gozdovi regulirajo lastno temperaturo in uravnavajo svojo stopnjo vlažnosti; da ptice iz požarov odnesejo tleče vejice, da na izbranih mestih zanetijo ogenj in si olajšajo lov; da so mravlje razvile večšine, podobne človekovemu poljedelstvu; da drevesa komunicirajo med seboj ... Cela

vrsta nečloveških bitij počne reči, ki človeka presenečajo. Več kot znanost odkrije, bolj se človeku svet zdi nedoumljiv. Zdaj veliko bolj opaja nečloveški svet: zave se, da je ovca, ki jo zares vidi šele sedaj, tu že ves čas; da žajbelj in brin nista le začimbi za pečenko. Pred kompleksnostjo na novo spoznavanega sveta je človek nemočen. Lahko ga opazuje, se ga trudi razumeti, a hkrati ve, da tega ne zmore.

Prvi homo sapiens je izumljal odnose z bitji v okolici. Srečeval se je s čudnimi nepoznanimi bitji, za katera ni vedel, ali so plen ali plenilec, zaveznik ali tekmeč. Kdo so muflon, hrast, krompir, orjaška hobotnica, tjulenj, planinski orel, morski konjiček, orjaška sekvoja, velika stepa z bizoni, kolibri, mamut? Kot se je nekoč prednik čudil vsem tem bitjem, se jim vedno bolj čudi tudi sodobni človek. Zdaj stoji pred dejstvom, da mora ponovno preučiti vse svoje odnose z drugimi živimi bitji. Pahnjen je v čas, kjer nič več ni tako, kot je bilo. Uči se živeti v tem času in na novo raziskuje planet. Vidi, da bo moral ponovno iznajti obliko diplomacije s svetom izven sebe, ponovno bo moral vzpostaviti oblike razmerij s svetom naokoli.

Človek vstopa v prostor onkraj očuvanja in ohranjanja Narave, stopa v politično ekologijo, kjer Narave, ki naj bi jo reševal, kot da ni več. Vstopa v neznano. Podobno časom v preteklosti, za katere je mislil, da so minili in da

je z njimi dokončno opravil, potem ko je iznašel znanost.

Od vznika moderne znanosti pred štirimi ali petimi stoletji do zdaj je upal, da bo ta dokončno razrešila nejasnost razumevanja sveta, da bo z njeno pomočjo ustalil odnose z naravo, stvarjem pa podelil dokončne vloge. Vloge, ki bodo končno stabilne in resnične, ker jih bo potrdila znanost, ki bo pokazala pravo resnico nečloveških bitij. Utrdila bo vlogo Vrta kot fizikalno-kemične shrambe, namenjene proizvodnji ali občudovanju. Znanost bo potrdila vlogo Narave tam zunaj kot prostora, namenjenega predvsem človeku.

A zdaj, ko je v izsledkih znanosti človek spoznal svet izven sebe, ima težko nalogo – svet mora misliti drugače. Zato ima človek zdaj občutek, da izdaja svoje največje dosežke. Zaveda se rastlin in živali, boji se njihovega obstoja onkraj svojega razumevanja ter spoznava svojo nezmožnost razumeti. Spoznava ločnico med seboj in svojo resničnostjo v svetu. Opazuje, kako deli sveta izginjajo in na njihovo mesto vstopa nekaj drugega. Človek ne ve več niti tega, kje je meja Življenja. Izgleda, da ne zmore več ohranjati niti meje med živim in neživim svetom. Zdaj so zanj stvari nemrtve, ne več žive ali nežive.

V senci nekdanih simetrij in ukročenih poti nastane VRT. Na mestu, kjer je nekoč stal razmejitveni zid med živim in neživim, zdaj stoji

razpoka. Skoznjo vdira novi čas. V njem se ne postavlja vprašanje, kaj je to, temveč kdo je to. Kdo je pelin, kdo je kamen, kdo je vrt. Vse je subjekt. Vse je nekdo. Zdaj človek ne razloči več med gibanjem enega in drugega. Zdaj se pred njim giblje ves VRT. Ni več nekdanjih zakonov, ni nekdanjih hierarhij. Namesto njih je neznan in nedoumljiv novi odnos. V tem VRTU obstajajo le prehodi: med vrstami, med telesi, med doživljanji. Človek ne poseduje Vrta – Vrt ga sprejema. Vrt drži skupaj.

evine zeli

ženska medicina

V začetku sedemdesetih let preteklega stoletja smo se vedno bolj začeli zavedati različnih načinov zlorabe in nepravilnega obravnavanja žensk v zdravstvenem sistemu. Raziskovalci so ugotovili razlike med spoloma v mnogih tkivnih in organskih sistemih človeškega telesa; ugotovili so razlike med spoloma v razširjenosti, poteku in resnosti najpogostejših bolezni; a raziskovalci so pogledali stran, ko so videli, da medicina teh

razlik med spoloma ne upošteva. Molčali so tudi o tem, da veliko zdravil pri ženskah sploh ne deluje, ker so bila preizkušena zgolj na moških. Kot uporabnice zdravstvene oskrbe so bile ženske pogosto izpostavljene tveganemu ravnanju: nepotrebnim histerektomijam, nezadostno preizkušenim kontracepcijskim sredstvom, neprostovoljnim sterilizacijam in tudi pokroviteljstvu moških zdravnikov na splošno. Hkrati s temi spoznanji se je povečalo tudi védenje o zgodovini medicine in vlogi zdravstvenih delavk v njej; utrdilo se je zavedanje, da tudi medicina nosi globoko zakoreninjen institucionalni seksizem.

od zdravilke do zdravnika

V velikem delu zahodne zgodovine so zdravljenje večine ljudstva vodili laični zdravilci, otrokom pa so na svet pomagale babice. Zdravilci so bili pogosto edini splošni zdravniki za revno bolno ljudstvo, medtem ko so premožnejši del družbe praviloma zdravili šolani zdravniki, na voljo pa so jim bile tudi bolnišnice. Med zdravilci je bilo izredno veliko žensk z bogatimi praktičnimi izkušnjami. Francis Bacon (1561–1626), začetnik znanosti in oče znanstvene metode, je menil, da so »empiriki in starke velikokrat bolj uspešni pri zdravljenju kot učeni zdravniki«; filozof Thomas Hobbes (1588–1679) pa, da bi »raje prejel nasvet ali zdravilo od izkušene starke, ki je bila pri mnogih bolnikih, kot od najbolj učenega, a neizkušenega zdravnika«.

Ženske so zdravile, negovale in svetovale. Bile pa so tudi spretnke farmacevtke, ki so gojile zdravilna zelišča in si izmenjevale skrivnosti o njihovi uporabi. Potovale so od doma do doma in od vasi do vasi. Stoletja so te zdravnice brez diplome, brez knjig in predavanj učile druga drugo in prenašale izkušnje s sosedo na sosedo, z matere na hčer. Ljudje so jih imenovali modre ženske. Čeprav brez licence, so bile ključni anatomi zahodne zgodovine. Medicina je bila del ženske dediščine, zgodovine, njena rojstna pravica. V preteklosti je delovala nekaj vidnih zdravnic, največ v Salernu, kjer je bilo šolanje dopuščeno tudi ženskam. Tam je 12. stoletju domnevno

delovala Trota. V Trotuli, znani srednjeveški zbirki o ginekologiji, porodništvu in ženskem zdravju, naj bi pisala o spodbujevalcih menstruacije (kar lahko razumemo tudi kot prekinitve nosečnosti). Ženska z zapoznalo menstruacijo naj pije artemizijo v vinu in se koplje, je bil njen nasvet. (Artemizija je rod rastlin, ki jih poznamo pod splošnimi imeni, kot so pelin, južni les in absint.) Pred njo pa je (domnevno) grška Metrodora (domnevno med 1. in 6. st. n. št.) napisala eno najzgodnejših besedil o ženski medicini s praktičnimi recepti za abortive. Postopoma pa so pričeli delo zdravnic in zdravilk prevzemati moški strokovnjaki. A ni bila znanost tista, ki je moškim omogočila to zmago: kritične bitke za medicinsko premoč so potekale dolgo, že pred razvojem sodobne znanstvene tehnologije. Zatiranje zdravilk s strani zdravniških ustanov je bil kompleksen politični boj, del siceršnjega boja med spoloma in razrednega boja.

Zdravilke so bile ljudske zdravnice in njihova medicina je bila del ljudske kulture, moški medicinski strokovnjaki pa so služili vladajočemu razredu – tako na medicinskem kot na političnem področju –, njihove interese pa so krepile univerze in filantropske fundacije. Popoln nadzor nad medicino je pomenil moč odločanja o življenju in smrti, o plodnosti, o norosti. Oblikovanje nove moške zdravniške stroke pod zaščito in pokroviteljstvom vladajočih razredov je vodilo do zatiranja zdravilk in nova

evropska zdravniška stroka je pri tem imela pomembno vlogo, saj je njihovo preganjanje podpirala z medicinsko argumentacijo. Rastoča profesionalizacija zdravniške elite je pomenila, da so tistim, ki jih stroka ni sprejemala, začeli prepovedovati izvajanje zdravniške oskrbe. Medtem ko so zdravilke prakticirale svoje poslanstvo med ljudmi, so vladajoči razredi gojili univerzitetno izobražene moške zdravnike. Preporod učenosti, ki ga je spodbudil stik z arabskim svetom, je vodil do razvoja medicinskih šol na univerzah in v 13. stoletju se je evropska medicina že utrdila kot posvetna znanost in poklic. Hkrati pa so na mejna področja zdravstva bili potisnjeni tudi judovski zdravniki, saj se je od univerzitetnih študentov pričakovalo, ne le da so moški, temveč da so tudi kristjani. Sprva so zdravilke napadali zaradi pragmatičnosti, empiričnosti in nemoralnosti. Ta izmišljena drama znanosti proti domnevni nevednosti in vraževerju je zapletena, saj so ravno zdravilke razvile široko razumevanje kosti in mišic, zelišč in zdravil. Sporno ni bilo njihovo neznanje, ampak veliko bolj to, da so si kot ženske sploh dovolile zdraviti.

Zdravnik je torej postal človek znanosti: zunaj kritike in skorajda zunaj konkurence. A takratni študent medicine je med študijem le redko videl kakšnega pacienta in kasneje se je njegova praksa močno razlikovala od kirurgije, ki je skoraj povsod veljala za ponižujočo, hlapčevsko

obrt – razkosavanje trupel. Ob tem pa celo univerzitetno izobraženi moški zdravniki še vedno niso smeli opravljati svojega poklica, ne da bi poklicali duhovnika, ki bi jim pomagal in svetoval. Zdravnik Edvarda II., ki je imel diplomu iz medicine na Oxfordu ali Cambridgeu, je denimo ob zobobolu predpisal, da se na čeljust bolnika napiše V imenu Očeta, Sina in Svetega duha. Amen.

Na vrhu nove medicinske hierarhije so se vzpostavili univerzitetno izobraženi zdravniki, v samostanih pa so v infirmarijih delovali bolničarji, ki so se tudi učili medicine. Med elito so bili še kirurgi (katerih ugled je bil sicer večkrat tudi sporen), nekateri med njimi prav tako univerzitetno izobraženi. Pod njimi so bili cehi apotekarjev, katerih člani so bili obrtniki in običajno do neke stopnje pismeni. Posebna kategorija, prav tako organizirani in priznani kot zdravstveni delavci, so bili frizerji (lat. barberius, barbitonsor).

V srednjem veku so samostani služili kot prototipi bolnišnic, kjer so skrbeli za poškodovane in bolne člane skupnosti, vojake in popotnike. Katoliška redovnica Hildegarda iz Bingna v obsežnih medicinskih delih *Physica in Causae et Curae* navaja 437 trditev o zdravilni uporabi 175 različnih rastlin. Opisuje uporabo več botaničnih spodbujevalcev menstruacije – navadni kopitnik, teloh, divjo oljko, materino dušico, pelin, praprot – in podaja recepture, kako obdržati menstruacijo s kopeljo, ki mora pokrivati cel trebuh, narejeno iz

sveže rečne vode, ogreto s toplimi ploščicami ter napolnjeno s pelinom, krizantemo, divjim lanom in materino dušico. Poleg kopeli naj oseba zmeša češmin, rman, podraščec in tiso ter to mešanico zdrobi v možnarju. Vse skupaj naj da v majhno vrečko in kuha v vinu, doda klinčke, beli poper in med ter to pije vsak dan na tešče in ob obrokih ... pet dni ali petnajst dni ali do izboljšanja.

Ko je bila ljudska medicina enkrat zatrta, za ženske v zdravstvu ni bilo več prostora – razen v podrejeni vlogi. V 19. stoletju se je retorika obrnila: tedanje ženske so postale preveč neznanstvene, občutljive in sentimentalne, da bi lahko bile zdravnice. Edini preostali poklic za ženske v zdravstvu je bila zdravstvena nega. Lahko so postale medicinske sestre in negovalke. A zdravstvena nega kot plačan poklic takrat ni obstajala – treba ga je bilo še izumiti. Zgodovina medicine je tako postopoma vzpostavila dva stereotipna glavna lika: medicinska sestra je bila idealizirana skrbna in nežna ženska, zdravnik pa idealiziran moški, ki je združeval intelekt in teorijo. Prav tiste lastnosti, ki so ženski domnevno ustrezale za dobro delovanje na področju zdravstvene nege, so ji hkrati preprečevale, da bi se ukvarjala z medicino. Njena nežnost in prirojena duhovnost sta bili neprimerni za svet znanosti, njegova odločnost pa ga je naredila neprimernega za zahtevno oskrbo bolnikov. V znanem porodniškem učbeniku iz leta 1848 je tako pisalo:

»Ona [ženska] ima glavo skoraj premajhno za razum, a dovolj veliko za ljubezen.« Obstajale pa so tudi ginekološke teorije o škodljivih učinkih intelektualne dejavnosti na ženske reproduktivne organe. Tako je obveljalo, da je zdravnik postavil diagnozo, predpisal recept in šel naprej k drugemu pacientu. Svoje akademske izobrazbe ni zapravljal za oskrbo tistih v bolniški postelji, saj je za to imel potrpežljivo pomočnico, medicinsko sestro tipa Nightingale, ki je pri pouku zdravstvene nege pridobila tudi veščine, kot so nalivanje čaja in cenjenje umetnosti. Končni izdelek njene medicinske izobrazbe je bila idealna ženska, ki doktorju daruje žensko vrlino – poslušnost. Vse zasluge za ozdravitev bolnika so seveda pripadle zdravniku, dejavnosti medicinske sestre pa so se komajda razlikovale od dejavnosti služkinje. Ni imela nobene moči, nobene magije, nobene pravice za zasluge.

sila, močnejša od vojske

Z družbenimi spremembami, ki so bile posledice kuge, vojn, ograevanja posestev, kmečkih vstaj, zarot, naravnih nesreč, vzpona protestantizma, začetkov kapitalizma – celega niza okoliščin torej –, so oblasti pričele na zdravilke gledati kot na šarlatanke in čarovnice. Sodile so v isto kategorijo kot čarodejke, prerokovalke in zaklinjevalke. Zgodovini reproduktivne svobode so se zgodile čarovnice. Ta fenomen je radikalno in tako rekoč za zmeraj prekinil tesno vez med ženskami in zelmi ter temu tesnemu zavezništvu v veliki meri naredil konec. Krajevno in časovno so bili najhujši lovi na zdravilke povezani prav z obdobji teh družbenih pretresov. Vodilni angleški lovec na čarovnice je dejal: »Kot čarovnice torej ne razumemo le tistih, ki domnevno ubijajo in mučijo, ampak tudi vse vedeževalce, čarodeje, žonglerje, vse čarovnike, ki jih običajno imenujemo modreci in modre ženske ... in mednje štejemo vse dobre čarovnice, ki ne škodujejo, ampak delajo dobro, ki ne kvarijo in uničujejo, ampak rešujejo in osvobajajo ... Za deželo bi bilo tisočkrat bolje, če bi vse čarovnice, še posebej blagoslovljene, doletela smrt.«

Glavna tarča tega preganjanja so bile ženske, ker so bile zaradi vpliva novega družbenega reda najbolj osiromašene in ker je bila regulacija ženske seksualnosti in reproduktivne sposobnosti pogoj za oblikovanje strožjih oblik družbenega nadzora. Lov na čarovnice je bil niz

dobro organiziranih kampanj, ki sta jih sprožili, financirali in izvajali Cerkev in država, saj so čarovnice predstavljale politično, versko in spolno grožnjo tako Protestantski kot Katoliški cerkvi ter državi. Zdravnike so v tej akciji imeli za medicinske strokovnjake, ki so celotnemu postopku dajali legitimnost znanosti. Od njih so zahtevali, da presodijo, ali so določene ženske čarovnice in ali so določene bolezni posledica čarovništva: »Če si ženska drzne zdraviti, ne da bi študirala, je čarovnica in mora umreti.« (In seveda ženska ni smela študirati.) Medtem ko so moškim še naprej sodili zaradi herezije, so bile ženske najpogostejše obtožene čarovništva.. Leta 1602 se je govorilo, da Evropo ogroža 1.800.000 čarovnic, sila, močnejša od katere koli vojske, ki je kadarkoli napadla Evropo. Ta sila bi lahko uničila krščanstvo in evropsko blaginjo, tako kot sta inflacija in premajhna populacija nekoč uničili klasično Grčijo.

stranska pot ali čarovniški detour

Ko sem pripravljala Pisma matere, sem med pismi brala odlomke v katerih Marija od Učlovečenja razkriva, da »so v tej deželi čarovniki in čarovnice« ter da je po »pregonu čarovnikov vso deželo zajela epidemija. Vsi smo bili napadeni. Na koncu v vsej Kanadi ni bilo dvajset ljudi, ki bi bili izvzeti iz te bolezni«. O pokristjanjenih staroselkah pa Marie piše, da so te »ženske zaradi nadaljevanja svojih verskih praks tvegale, da bodo označene za čarovnice«. Danes berem, da je približno 3.000 žensk na severu Gane pregananih v čarovniška taborišča. Sodobna preganjanja čarovnic so zabeležena tudi v Beninu, Nepal, na Papui Novi Gvineji, v Kamerunu, Tanzaniji, Kongu, Ugandi, Savdski Arabiji. Celo ISIS jih je nekaj usmrtila. Nekaj informacij o lovu nanje se širi tudi iz ZDA. Danes je mogoče s spleta prenesti priročnike za prepoznavo čarovnic in celo posnetke njihovih usmrtitev. Enako kot v 16. stoletju tudi danes k preganjanju posredno prispevata razvoj in tehnologija. Povezava med lovom na čarovnice in ujetostjo ženskega telesa v družbeni ali celo državni nadzor se torej še kar ne more izviti perpetuiranemu vrtincu želje po oblasti nad spolnostjo, (ženskim) spolom in reproduktivno pravico.

Čarovništvo ima od nekdaj vzrok v konceptualiziranem razmerju z aktualnimi družbenimi spremembami. Evropske države so iz Novega sveta, ki so ga misijonarji opisovali kot hudičevo deželo, uvozile iztrebljanje kot politično strategijo, ki je v zadnjih desetletjih 16. stoletja navdihnila vse množičnejši lov na čarovnice. Povezavo med obema preganjanjema, v Evropi in v kolonijah, dokazuje način, na katerega so evropski demonologi uporabljali poročila iz Indije. Izgleda, da gre za učinek bumeranga pri prenosu lova na čarovnice v kolonije in nazaj. Motivi, ki so se v drugi polovici 16. stoletja najpogosteje znašli na repertoarju evropskega čarovništva, so bili namreč ljudožerstvo, žrtvovanje otrok hudiču, sklicevanje na maže in mamila ter izenačevanje homoseksualnosti (sodomije) z diabolizmom. Zаметki tega so v veliki meri izšli tudi iz nerazumevanja kulture Novega sveta. Šlo je torej za vidno povezavo med iztrebljenjem ameriških staroselskih divjakov, ljudožerskih in sodomitskih indios, ter evropskimi čarovnicami. Resda Evropejcem ni bilo treba prepluti oceanov, da bi našli ideje za iztrebljenje vseh tistih ljudi, ki so jim bili napoti, časovni potek lova na čarovnice v Evropi bi bil razločljiv tudi brez hipoteze o vplivu Novega sveta, saj se je velik del zahodne Evrope soočal z vsesplošnim obubožanjem in družbenimi prelomnicami. A ujetanje motivov in ikonografije med njima je močno, denimo motiv samomaziljenja iz opisov priprav azteških ali

inkovskih svečnikov, ki spominjajo na nekatere demonološke opise čarovnic, ki se pripravljajo na sabat. Strupeno zmes naj bi si v telo vtirale tudi evropske čarovnice, da bi pridobile moč za ježo na sabat. Res pa je, da so ženske, ki pripravljajo maže iz krstačje krvi ali otroških kosti, omenjene že v demonologijah iz 15. stoletja. Najbolj verjetno je torej, da so poročila iz Amerike tem obtožbam s svežimi podrobnostmi dala nov zagon. Globalna ekspanzija kapitalizma je s kolonializmom in pokristjanjevanjem dosegla, da so razna preganjanja družbi zlezla pod kožo. Preganjanje čaščenja hudiča se je preselilo tudi na nastajajoče suženjske plantaže v Braziliji in na Karibih, oblasti v Salemu so tamkajšnje znamenite procese utemeljevale, češ da so se naselili na hudičevi zemlji. V tem kontekstu je zanimivo, da so bile povod za čarovniške procese v Salemu prav prerokbe zahodnoindijske sužnje Titube, ki je bila tudi med prvimi aretirana. Sčasoma so celo podjarmljene skupnosti same pričele preganjati svoje lastne pripadnike – in to celo v svojem imenu. V štiridesetih letih 19. stoletja je Indijo denimo zajel val sežiganja čarovnic in sežgali so celo več žensk kot zaradi običaja sati (kjer so ob smrti moža z njim upepelili tudi njegovo soprogo). Te usmrčitve čarovnic so potekale v času po kolonialnem osvajanju gozdnih skupnosti, kjer so ženske imele znatno večjo moč kot ženske v nižinskih kastnih družbah. Preganjanje čarovnic se je uveljavilo tudi v Afriki, kjer se je kot ključno

orodje za ustvarjanje ločnic med ljudmi vse do danes ohranilo v številnih državah, posebno v tistih, ki so bile vpletene v trgovino s sužnji, denimo v Nigeriji in Južni Afriki. Tudi tam je lov na čarovnice sledil siceršnjemu poslabšanju položaja žensk ob vzponu kapitalizma in zaostrovanju bojev za naravne vire. V Transvaalu so samo v prvih štirih mesecih leta 1994 sežgali sedemdeset žensk. Vesti o lovu na čarovnice so v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja prihajale tudi iz Kenije in Kameruna, ki sta pod pritiskom Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke prav takrat sprejemala politiko strukturnega prilagajanja, kar je povzročilo nov krog ograjevanja zemljišč in nezaslišano obubožanje prebivalstva. V Južni Afriki in Braziliji so sosedje in sorodniki predvsem starejše ženske obtoževali čarovništva in jih ubijali ter se tako polastili njihovega premoženja. Ob tem se je začelo oblikovati še dodatno novo verovanje v čarovnice, po katerem revni sumničijo, da so premožnejši svoje premoženje pridobili na nezakonit, nadnaraven način, in jih obtožili, da želijo svoje žrtve spremeniti v zombije in jih tako pripraviti do dela.

teologija in telo

Razne recepture za kontracepcijo ali metode splava so se redno pojavljale v gospodinskih kuharskih knjigah in farmacevtski literaturi. V prvem stoletju je grški zdravnik Pedanius Dioscorides v farmacevtski knjigi *De Materia Medica* navedel 141 snovi, ki spodbujajo menstruacijo, 49, ki razblinijo zarodek, 18, ki prekinejo nosečnost, in 6, ki povzročijo splav. Take recepture se pojavljajo skozi celotno srednjeveško obdobje, kar kaže, da je bil splav obravnavan kot rutinski zdravstveni postopek. Ni jasno, v kolikšni meri so se ta znanja razširila po cerkveni hierarhiji in ali so se celo kdaj pojavljala v pridigah in navodilih lokalnih župnikov. Znano pa je, da je eden od zgodnjih cerkvenih očetov pridigal presenetljivo progresivno stališče, da se prostitutk ne sme obsoditi zaradi splava; krivi so bili njeni klienti, ne ona. Leta 1276 je bil Peter Španski povzdignjen na papeški prestol in sprejel novo ime Janez XXI. Pred svojim papeževanjem je Peter napisal medicinsko delo z naslovom *Thesaurus pauperum* (Zaklad revežev). Peter je želel revnim povedati, da je v naravi veliko brezplačnih zdravil, ki jih lahko uporabljajo. Petrova knjiga pa je hkrati tudi največji posamezni vir informacij o praktičnih sredstvih za nadzor rojstev. Navedel je svoj seznam tistih, za katere je jamčil. Med njimi je tudi žajbelj.

Sicer pa Cerkev sama ni imela trpečim kmetom, ko so ob nedeljah pri maši klicali na pomoč, ponuditi kaj več kot besede: »Grešili ste in Bog vas je prizadel. Zahvalite se mu; v prihodnjem življenju boste trpeli veliko manj muk.« Zdravljenje je bilo sicer sprejemljivo, zdravljenje zdravilk kot del kmečke (sub)kulture pa ne. Cerkev je svoje napade nanje vodila bolj kot naskoke na magijo, ne na medicino. Verjeli so namreč, da ima hudič na zemlji resnično moč in uporaba te moči preko zdravilk – za dobro ali zlo – je bila za Cerkev strašljiva. Večja kot je bila njihova satanska moč, manj so bile odvisne od Cerkve. Čarobni uroki so bili namreč pri zdravljenju bolnikov vsaj toliko učinkoviti kot molitev, vendar je bila molitev cerkveno nadzorovana, uroki pa ne. Tako je bilo zdravilsko zdravljenje, tudi če je bilo uspešno, preklet poseg v božjo voljo, dosežen s pomočjo hudiča, samo zdravljenje pa je pomenilo zlo. Zdravilske metode so predstavljale grožnjo, saj je bila zdravilka empiričarka: zanašala se je na svoja čutila, ne na vero ali nauk, verjela je v poskus in napako, vzrok in posledico. Njena drža ni bila versko pasivna, temveč dejavno raziskovalna. Verjela je, da bo našla načine za obvladovanje bolezni, nosečnosti in poroda – bodisi z zdravili, bodisi z uroki. Njena magija je bila znanost njenega časa. Nasprotno pa za tedanje Cerkev ni bilo smiselno iskati naravnih zakonov, ki urejajo fizikalne pojave, saj Bog itak v vsakem trenutku na novo ustvarja svet. Tako empirizem kot

spolnost sta predstavljala prepuščanje čutom in s tem izdajo vere. Zdravilka je bila grožnja Cerkvi: bila je ženska, pri ljudeh je zbuja upanje na spremembo – in to že na tem svetu. Ko se je Cerkev soočala z bedo revnih, se je obračala k dogmi: boleča izkušnja na tem svetu je minljiva in nepomembna. Vendar je pri tem imela dvojna merila, saj ni nasprotovala zdravstveni oskrbi ljudi višjih razredov. Kralji in plemiči so imeli svoje dvorne zdravnike, ki so bili moški in včasih celo duhovniki.

Zdravilke so bile torej obtožene za vse: da škodujejo in zdravijo, da imajo zdravniške in porodniške sposobnosti. Njihovo domnevno čarovništvo pa je postalo tudi sila priročen izgovor za zdravnikove napake v njegovi praksi. Vse, česar ni mogel ozdraviti, je bilo očitno posledica čarovništva. V procesih sojenja zdravilk (zdaj čarovnic) je z enim samim zamahom postavilo moškega zdravnika na moralno raven, ki je bila bistveno višja od ženske zdravilke, ki ji je moral soditi. Postavilo ga je hkrati na stran Boga in zakona, strokovnjaka, enakega pravniku in teologu, medtem ko je zdravilko kot čarovnico postavilo na stran teme, zla in magije. Svojega novega statusa zdravnik ni dolgoval le medicinskim in znanstvenim dosežkom, temveč Cerkvi in državi, ki jima je tako dobro služil.

Zgodnja Krščanska cerkev splavu sicer ni nasprotovala kot dejanju umora, temveč zaradi

njegove povezave s spolnim grehom. Zgodnji kristjani so verjeli, da sta tako telo, ki je ustvarilo življenje, kot svet, ki ga vzdržuje, dokaz »nenehne ustvarjalne dejavnosti Boga«, saj so bile ženske in narava del Božjega načrta. Beseda narava izhaja iz izraza nascitura, kar pomeni rojevanje, in naravo so svojčas razumeli in čutili kot nosečo maternico, matrico, mater. Kasneje je plod postal totem življenja in božanskosti, ki ga je treba zaščititi ne glede na ceno, tudi če bi vse okoli njega propadlo. Avguštin je v 4. stoletju zagovarjal idejo, da Bog plodu podari dušo šele potem, ko je njegovo telo oblikovano, kar je umestil nekje med štiridesetim (za moške) in osemdesetim (za ženske) dnevom njegovega razvoja, v skladu s aristotelovsko tradicijo. To je bilo bolj ali manj uradno stališče Cerkve in še osem stoletij pozneje ga je potrdil tudi Tomaž Akvinski.

Na začetku moderne dobe pa se je evropski odnos do reprodukcije začel spreminjati. Kuge in vojne so močno zmanjšale število prebivalstva in prizadele večino gospodarskih dejavnosti, Cerkev in država pa sta v službi nastajajočega kapitalističnega gospodarstva začeli načrtno izvajati kampanjo prisile žensk k rojevanju. Zavedali so se povezave med številom prebivalstva ter ekonomsko in politično močjo. Merkantilizem je postal ekonomska filozofija zgodnje moderne Evrope, javna politika pa je spodbujala rast prebivalstva s spodbujanjem

rodnosti. Zaradi kaznivih dejanj odstopanja od prokreativne spolnosti je bilo milijon obtoženih in pol milijona ubitih žensk. Zdaj so moški zdravniki prvič začeli nadzorovati nosečnost in porod ter v nujnih primerih postavljati življenje ploda pred življenje matere. Če so ženske v srednjem veku še smele uporabljati različne oblike kontracepcije in nedvomno same med seboj nadzorovale reproduktivne procese, je zdaj njihova maternica postala javni prostor, ki so ga nadzirali moški in država. Ženske so hkrati z izgubo nadzora nad razmnoževanjem izgubile tudi védenja, ki so jim omogočala določeno mero samostojnosti pri razmnoževanju. Ko so izgubile znanje, so izgubile avtonomijo. V 16. in 17. stoletju je bilo usmrčenih približno enako število žensk zaradi detomora in čarovništva. In tudi na njihovih truplih se je družba modernizirala.

Martin Luther in Jean Calvin splava nista podrobno obravnavala, katoliška doktrina pa se je začela postopoma spreminjati. Leta 1588 je papež Sikst V. splav in kontracepcijo označil za umor, to je tri leta kasneje korigiral papež Gregor XIV., ki je dejal, da je splav umor le, če se opravi potem, ko je plod dobil dušo, ki se po njegovem mnenju zgodi okoli štiriindvajsetega tedna nosečnosti. Leta 1621 pa je zdravnik Paolo Zacchia, vatikanski svetovalec, izjavil, da je duša prisotna od trenutka spočetja. Papež Pij IX. je ta nauk potrdil šele leta 1869 in splav v katerem koli obdobju nosečnosti razglasil za greh, ki se kaznuje z izobčenjem.

V istem obdobju zgodovine so znanstveniki odkrili tudi biološki mehanizem človeškega razmnoževanja: plod se razvije iz zarodka, ta pa iz zigote, enoceličnega organizma, ki nastane s spojitvijo jajčeca in semenčice. Zato obvelja, da je zarodek živ od spočetja, in vsako namerno ubijanje postane umor. S tem odkritjem so ženske sredi 19. stoletja izgubile še zadnjo točko vpliva na svojo nosečnost. Od takrat naprej so jim drugi nedvoumno povedali, kdaj se je v njih začelo življenje. Zaradi vrste pravil in zakonov pa so bili kontracepcija in abortivi le še v domeni zdravnikov in farmacevtov.

babice

Dvorne dame so imele na voljo lekarnarje, medtem ko so se morale revne zadovoljiti s tem, kar so lahko nabrale same ali dobile od zdravilk, in zanje se je medicina izvajala v domačem okolju, znanje o osnovnih zdravstvenih postopkih pa je bilo bistveni gospodinjski element. Dovolj je bilo, da so obnavljale menstruacijo ali zdravile zaporo odtoka menstrualne krvi, saj je bila nosečnost potrjena šele, ko je nosečnica začutila premikanje ploda ali izpričala, da je noseča. Takrat, tako kot danes, pogosto ni bilo razlike med rezultatom sproženega splava in spontanega. Večji del zgodovine so torej ženske, kadar je bilo to potrebno, prekinjale neželene nosečnosti z uporabo zelišč ali zeliščnih pripravkov – bodisi same ali s pomočjo zdravilk in babic, ki so sicer nadzirale tudi vse druge oblike zdravljenja in oskrbe, povezane z nosečnostjo. Zelišča za prekinitev nosečnosti seveda niso bila brez tveganja, meja med učinkovitostjo in škodljivostjo je bila zelo tanka. Prevelik odmerek kopitnika lahko na primer povzroči paralizo, prevelik odmerek tise pa srčne težave ali smrt. Zato so mnogi srednjeveški zakoni urejali dobavo zelišč, ki so bila razvrščena kot potencialno strupena. A dejstvo, da so srednjeveški zakoni in cerkveni teksti obravnavali splav, kaže, da je bil splav pogost pojav, ki ga je bilo treba kodificirati.

Zakaj so tudi babice – ženske, ki so večinoma spretno in z znanjem spravljale prebivalstvo na svet – začele veljati za čarovnice? Že Platon je dejal, da so babice povzročale splave z drogami in zaklinjanjem. Povezovanje babic z magijo je v 2. stoletju potrdil tudi Soranus. Zdi se, da se je to povezovanje ohranilo tudi v srednjem veku. Neki duhovnik je leta 1494 dejal: »Med porodom se babice ukvarjajo s tisočnimi hudičevimi stvarmi, prav tako kot ženske v porodnih bolečinah.« Ena izmed tez, zakaj so bile babice izbrane za žrtve čarovniških preganjanj, pravi, da tudi zato ker so bile v skupnostih zelo znane in je bila moč oblasti tako bolj vidna. Babice so predstavljale grožnjo: varnost države in blaginja skupnosti sta bili odvisni od cvetočega prebivalstva, zato so verjeli, da lahko moč babic zruši krščanstvo in evropsko blaginjo. Sicer ni veliko dokazov, ki bi kazali na to, da sta bila babištvo in čarovništvo sinonima, a babice so bile izpostavljene velikemu tveganju, da bodo obtožene čarovništva (morda tudi iz ne povsem nedolžnih razlogov). Babice so bile torej nevarne za družbo, saj »nihče ne škoduje katoliški cerkvi bolj kot one«, kot sta o njih zapisala lovca na čarovnice Kramer in Sprenger. Leta 1484 je papež Inocenc VIII. izdal Summis de antes in ta papeževa bula velja za uradni začetek vsesplošnega preganjanja. Papež je posebej izpostavil ogabne zločine, ki so jih zagrešile čarovnice, da bi »uničile in povzročile propad žensk / .../ ter moškim preprečile ploditev, ženskam pa spočetje«. Novi zakon in njemu

podobni so pokazali, da se je v Evropi strpnost do uravnavanja rojstev manjšala.

V 17. in 18. stoletju so moški še ostreje posegli babištvo, v to zadnjo zaščito ženskega zdravilstva. Na sceno so v tej vlogi namreč stopili neprofesionalni zdravniki: brivci-kirurgi. Pojavila se je tudi tehnična premoč, ki jo je utemeljila uporaba porodniških klešč. Klešče so bile namreč zakonsko opredeljene kot kirurški instrument, ženske pa so bile zakonsko izključene iz kirurške prakse.

Posledica zatiranja modrih žensk je bila rast prebivalstva, ki se je začela ob koncu 15. stoletja in se je nato dramatično večala. Zavestna odločitev političnih in verskih voditeljev, da bodo ustavili upadanje prebivalstva ter za dosego tega cilja preganjali zdravilke, ki s svojim znanjem o nadzoru rojstev in infanticidi ogrožajo gospodarsko blaginjo krščanske skupnosti, je bila videti uspešna. Modernizacija družbe je uspela.

Babice so postale žrtve zlobnega silogizma: poznati skrivnosti pomeni biti čarovnica – babica mora poznati skrivnosti – babica je čarovnica. In njihove nevarne skrivnosti niso bile t. i. čarovniške masti; šlo je za preparate, ki so bili potrebni za nego bolnih, v nekaterih primerih pa tudi za kontracepcijske in abortivne preparate. Številna zeliščna, predvsem protibolečinska in protivnetna sredstva, ki so jih razvile babice, imajo še danes svoje mesto v sodobni

farmakologiji. V času, ko je Cerkev menila, da je bolečina pri porodu pravična Gospodova kazen za Evin izvirni greh, so babice pri porodnih bolečinah uporabljale razne napitke, med njimi iz sporiša. Derivat ergota (gliva na rži) je bil eno glavnih zdravil, ki se ga še danes uporablja za pospeševanje poroda in pomoč pri okrevanju po porodu. Belladono, volčjo češnjo, ki se še danes uporablja kot zdravilo proti krčem, so te davne zdravilke uporabljale za zaviranje krčenja maternice, kadar je grozil splav. Moč babic seže vse do današnjih dni.

kontrola rojstva

Uporaba številnih abortivnih rastlin je bila razširjena po vsem svetu, samo med ameriškim staroselci jih poznajo okoli 210. A kljub zapisom o kontracepcijskih zdravilih in dokazom, da so ljudje omejevanje števila potomcev prakticirali na razne načine, je ta del zgodovine dokaj neznan. V antičnih in srednjeveških zahodnih medicinskih traktatih, pa tudi v vedskih in kitajskih, so zapisane recepture za nadzor rojstev, kar kaže na to, da so take preparate poznali in uporabljali. Platon je v razpravi o politiki uravnavanja velikosti idealne mestne države dejal, da je na voljo »veliko pripomočkov; če se rodi preveč otrok, obstajajo ukrepi, s katerimi se prepreči razmnoževanje«. Sokrat je prek Platona opredelil te pripomočke, ko je dejal, da »babice s pomočjo drog in urokov povzročajo splave«. Zakonodajalci, je dejal Aristotel, bi morali ljudi spodbujati k obilni reprodukciji, če jemesto premajhno, ali pa kukrepom za nadzor rojstev, če je preveliko. Veliko kasneje podobni argumenti rodnosti postanejo pomembno orodje tudi v rokah avtokratov in diktatorskih režimov. V fašistični Italiji sta bila splav in kontracepcija strogo prepovedana, enako tudi v nacistični Nemčiji, če je šlo za arijske ženske.

Danes smo priča razvoju tehnologije, ki ženskam omogoča, da celo v menopavzi rodijo otroke; neodvisno od matere ohranja žive vedno mlajše

zarodke; oplodi in vsadi jajčeca v maternice; opravi perinatalno diagnostiko, ki lahko spodbudi odločitev za splav; uporabi tkivo, odvzeto splavljenim plodom; ohrani dojenčke brez upanja na normalno človeško življenje žive dovolj dolgo, da se njihovi organi lahko uporabijo za druge dojenčke, ki jih nujno potrebujejo itd.

A reprodukcija je še vedno središče nekaterih najbolj perečih konceptualnih, moralnih in pravnih dilem sodobne družbe. Priča smo napredku tehnologij, ki omejujejo reprodukcijo, in tistim, ki jo podpirajo. Cerkev in država se od nekdaj vmešavata v vprašanja rodnosti. Države potrebujejo vojake, delavce in davkoplačevalce. Cerkve potrebujejo duše, darovalce in sledilce. Moralno veselje je zato ostra bitka med vrlinami in slabostmi, v kateri je edino smiselno vprašanje o vsakem možnem dejanju, ali bo sankcionirano ali ne.

Danes kulturno izkušnjo nosečnosti oblikuje še veliko drugih dejavnikov, ki utrjujejo pogoje delovanja gibanj za in proti splavu. Pogosto se med njimi skriva namen, da bi se nosečnice počutile posebne, zato se jih spodbuja k nakupovanju opreme za dojenčka. »Tvoj otrok,« sladko šepetajo v člankih in aplikacijah, zarodek pa je dojenček že veliko prej, preden ženska sploh začuti živo bitje v svoji maternici. Nosečnost se riše kot podoba z mehкими odejicami in plišastimi igračkami. Ni kozmična, ne elementarna, ne božja. Je komercialna.

Po drugi strani pa posredniki podatkov že prodajajo, licencirajo in delijo informacije v povezavi z nosečnostjo. Z aplikacijami za spremljanje menstruacije, orodji za geolokacijo in iskalniki zbirajo podatke o ženskah, ki so obiskale kliniko za splav, kupile nujno kontracepcijo ali iskale informacije o splavu. Tožilci v državah, kjer je ali bo splav nezakonit, pa bodo kmalu lahko pridobili sodne naloge za lokacijske informacije o vseh, ki iščejo, izvajajo ali omogočajo splav. Ženske, ki morajo nositi sodno odrejene nadzorne oznake (npr. monitorje na gležnjih) za omejevanje gibanja, pa imajo v takih državah še veliko večje težave pri dostopu do varnega splava.

V vsaki reproduktivni izbiri so torej: strah, sram, obup, kljubovanje, ljubezen, spoštovanje, nežnost, žalost, obžalovanje, upanje, odločnost, bes, zmagoslavje, olajšanje. Vstopa v neznano. Podobno časom v preteklosti, za katere je mislil, da so minili in da je z njimi dokončno opravil, potem ko je iznašel znanost.

Besedilo: Karmina Šilec
Grafično oblikovanje: Jana Kumberger

Premiera: Kulturna četrt Minoriti, 27. november 2025

V sodelovanju z Lutkovnim gledališčem Maribor, Kulturno četrtjo Minoriti
in novoglasbenim gledališčem Choregie

Projekt Javno telo je nastal s finančno podporo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
in Mestne občine Maribor

Produkcija: Carmina Slovenica, 2025

DATA
VIRT